

ДИСКУСИЈА

ПРАВНА ЛИЧНОСТ ПРИВРЕДНИХ ПРЕДУЗЕЋА

1. — Друг професор Лазаревић изнео је у прошлом броју *Анали* једно важно теориско и практично питање о коме заиста ваља дискутовати: питање правне личности радних колектива у привредним предузећима и привредним организацијама уопште. У том интересантном и документованом кратком чланку друг Лазаревић износи једну врло оригиналну тврдњу: радни колектив привредних предузећа и привредних организација у ужем смислу чини једно правно лице, различито од правне личности привредног предузећа које за себе такође чини правно лице.

Разуме се друг Лазаревић није могао у овом кратком чланку извести до краја много проблема које је додирнуо. Стога може чак и изгледати да ту има извесних противречности, као на пример она основна коју и сам аутор истиче (стр. 191): како је могуће да у једној организацији постоје два правна лица „од којих један (радни колектив) управља другим субјектом (предузећем)“? Не противи ли се то основном захтеву правне личности: организационом јединству? Међутим, ја нећу улазити у ова изведена питања која би требало потпуно ускладити са основним ауторовим схватањем, уколико би оно било тачно. Нити ћу покушати да дам други смисао тексту чл. 6 Уставног закона којим аутор жели доказати да је његово схватање потврђено у нашем позитивном праву. (Ако бих то покушао, сигурно бих нагласио да у тој материји наша терминологија још ни издалека није изједначена, што се може и оправдати.) Нити ћу се осврнути на проблем да ли је привредно предузеће слично корпорацији или установи класичног буржоаског грађанског права, тим пре што, како је и сам аутор наговестио, и поред извесних сличности, пред нама стоји једна сасвим нова правна појава.

Изведена питања ће се много лакше решити ако се споразумемо у неким основним питањима. Зато ћу основном схватању друга Лазаревића одмах сучелити једно супротно схватање које је и он сам цитирао у свом чланку (стр. 190).

У том супротном схватању није битна за себе тврдња да привредно предузеће и радни колектив који врши неку економску делатност у том предузећу, чини једно организационо јединство и једно јединствено правно лице. Битно је то да укажемо на оне елементе који намећу то јединство.

2. — Заиста је тачна ауторова тврдња да немамо један научно утврђени појам правног лица „који би могао да одговори захтевима и потребама наше нове друштвене и привредне стварности“. То није ни чудно кад се зна да ни буржоаска правна наука која има тако дугу традицију у области грађанског права, није још успела да објасни појам правног лица уопште. Али, мислим, једно је битно код правног лица грађанског права: оно је формација робноновчане привреде и постоји исто онако само на основу присвајања робе као што и појам физичког лица у грађанском праву постоји као надградња присвајања робе (чувена Марксдова формулација у *Капиталу*, изд. Културе, Т. I, стр. 47).

Несумњиво је да у нашем друштву постоји робна привреда. Робни односи између предузећа као носилаца нашег привредног живота развијају се по правилима грађанског права. У тим односима појављују се та предузећа као грађанскоправна лица. Наша арбитражна пракса узима привредна предузећа као јединствена лица и у тој пракси се не појављује никаква потреба да се у саставу предузећа, а независно од њега, појави још један субјект права, речимо радни колектив.

Али чињеница је и то да наша привреда није само робна. Она је истовремено и планска. Кроз план — иако код нас данас план значи нешто сасвим друго, испољава се на сасвим други начин него у тзв. административном социјализму — долази до изражаја политички, свесни, елемент који жели да ту робну привреду усмери у социјалистичком правцу, да доконча израбљивачке односе у друштву, да вишак рада што је више могуће равномерно подели међу чланове друштва. Не улазећи овде у економски проблем односа између планске и робне привреде, истичемо чињеницу да се као правна надградња, план, плански акти (а то су данас великим делом финансиски инструменти) појављују у правној надградњи као *јавноправни акти*. Ти јавноправни акти, чинећи са грађанскоправним односима међу предузећима једну целину, ипак у саставу те целине претстављају оквире, границе грађанскоправних односа. Другим речима грађанскоправни односи међу нашим предузећима не могу да се развијају онако слободно, стихиски као у капитализму, већ само у границама јавноправних прописа.

Какав је утицај ове околности на грађанскоправну личност привредних предузећа? Изражен правнотехнички, то је „специјална правна личност“ предузећа. Та специјална правна личност изражена је на пример у нашем позитивном праву у чл. 52, ст. 2, у вези са чл. 102, ст. 1, Уредбе о оснивању предузећа и радњи од 24 децембра 1953, као и у чл. 8, 9 и 11 Уредбе о трговинској делатности од 31 децембра 1953. Специјална правна личност условљава специјалну правну способност. Правна личност и правна способност су блиски појмови: правна способност је главни атрибут правне личности, она се испољава кроз правну способност. Значи, док фи-

зичка лица имају универзалну правну способност, могу у начелу имати сва права и све обавезе, дотле правна лица, нарочито у нашем социјалистичком праву (да ли је то тако и у буржоаском о томе теоретичари воде спор) правна лица могу ступати само у оне правне односе који су предвиђени статутом, који улазе у круг делатности због које је основано.

3. — Који је то елемент у појму правног лица који највише одражава околност да је правно лице надградња над носиоцем робе, покретачем робне производње? То је имовина. Правно лице не може бити без имовине: скупа права и обавеза која се односе на извештан круг економских добара које субјект, ималац имовине самостално и слободно присваја; скупа економских добара који потиче интерес за повећањем тих добара али истовремено служи и као подлога, као залога (у неправнотехничком смислу) и за обавезе тога субјекта. И предузеће заиста има такву имовину. Предузеће одговара својом имовином за своје обавезе, или ако то не може, доспева у принудну ликвидацију. Ако предузеће има самосталне уговорне обавезе и права, оно мора имати и самостална апсолутна, стварна права. И заиста, ово основно стварно право о имовини предузећа је „право управљања“ али само у свом стварноправном, имовинскоправном смислу (јер тај неадекватан израз има бар још два друга значења).

4. — Поред организационог јединства и имовине, међутим, постоји још и један трећи битан елемент у појму правног лица: ту имовину путем одређеног организационог јединства мора да присваја одређен круг људи. То је она мисао који је Јеринга навела да чланове односно кориснике правног лица узме за субјекте, а Планиола да узима да правно лице није ништа друго него једна врста колективне својине. (Разуме се, у оба ова схватања има велика доза истине; једини им је недостатак што не објашњавају зашто субјект — тужилац и тужени — нису чланови ни њихова имовина, већ једна конструкциона веза између тих чланова и имовине: правно лице.) Ако нема људи који присвајају у извесном поретку и бар у извесној мери ту имовину, нема ни правног лица. А који би људи били они који присвајају имовину предузећа као правног лица ако не радни колектив? Према томе, радни колектив се не може одвојити од предузећа, — јер предузеће и радни колектив је једно те исто, осим, разуме се, ако предузеће не схватамо у ширем смислу, као скуп људи који на основу извесног организационог јединства, вршећи економску делатност помоћу одређеног скупа економских добара, присвајају у извесној мери резултате те делатности, — већ уже, само као скуп економских добара, као један компликован и разноводан збир ствари. Тада је оно заиста објект, а не субјект; питање је само који појам мислимо под ономим „предузеће“. У том ширем смислу радни колек-

тив је више него орган предузећа, он је људски супстрат, људски елемент предузећа. Но пошто је он истовремено и организационо најшире тело које решава о раду предузећа, — у томе је важна политичка новина: радничко самоуправљање у организацији привредног живота код нас, — он је истовремено и орган предузећа, и то најважнији орган, јер бира и позива на одговорност и остале органе.

5. — У томе је, мислим, суштина питања и полазна тачка за његово теориско решење. Ипак, да бисмо ствари и у овом уском оквиру дискусије довољно рашчистили, задржаћу се још на три момента.

Прво, у погледу имовине. Како је могуће да та имовина припада предузећу, да предузеће има своја стварна, апсолутна, или ако се хоће, „својинска“ права над објектима те имовине кад је имовина друштвена, кад је предузеће друштвено? Ст. 1 чл. 5 Уредбе о оснивању предузећа и радњи каже: „имовина која се даје на управљање предузећу јесте друштвена својина“, као и у чл. 1 Уредбе о управљању основним средствима привредних организација од 26 децембра 1953 „управљање основним средствима у друштвеној својини која су поверена привредним организацијама врше радни колективи у корист целе друштвене заједнице на основу социјалистичког демократског права самоуправљања произвођача у привреди...“ Тачно је да имамо те и сличне прописе који на први поглед говоре супротно ономе што сам горе навео. Но ти прописи имају често декларативан карактер. Правни режим који је детаљно разрађен баш у тим наведеним и другим уредбама управо предвиђа у корист привредних предузећа апсолутно стварно право о којем је горе било речи. Својина на тим објектима је заиста претежно друштвена. Али управо зато што по искуствима тзв. административног социјализма та, предузећа и њихови објекти не могу да буду „потпуно“ друштвени; што управо друштвени интерес: повећање и разноврсност производње налаже да се радни колективи стимулирају стварањем имовинске масе којом колектив слободно располаже, — морају се привредним предузећима признати њихова имовинска права.

Друго, имовина која припада предузећу као правном лицу заиста је и друштвена. То је у ствари једна подељена имовина (управо због тога што предузеће има само ограничени правни субјективитет и ограничену правну способност), као што сам изнео у чланку „Правни аспект уредбе о управљању основним средствима привредних организација“, *Економист*, бр. 5/53. Од те имовине припада само један део предузећу на самостално располагање, а већи део на основу и помоћу јавноправних финансиских прописа присвајају разни правни претставници друштва: комуне односно општине и срезови, републике и Савез.

Треће, радни колектив није само људски супстрат предузећа као правног лица, нити је само орган правног лица. Он је заиста и претставник друштва и као такав носилац је једног социјалистичког и демократског права, права самоуправљања радног народа. Раднички савети са тог политичког гледишта имају важну улогу која прелази њихов значај као органа правног лица. Они су основне ћелије нове организације социјалистичког друштва и средство борбе и против капиталистичке експлоатације и против државнокапиталистичког, бирократског насиља како истиче друг Кардељ (напр. у чланку „Четири године искуства“ у листу Рад бр. 13—16, август 1954). Међутим правна страна ове улоге радничких савета спада у област уставног, јавног права, он нема непосредне везе са овом нашом дискусијом.

Разуме се, има још врло много питања да се разјасне из овог комплекса проблема. Тако је напр. питање како се уобличава имовинска маса предузећа, да ли и основна средства треба да уђу у ту масу и у којој мери (то је нарочито актуелно питање код принудне ликвидације предузећа). Затим, постоји ли јавноправни субјективитет предузећа и какав је он. У ранијој ери тзв. административног социјализма било је јасно да је предузеће било истовремено и државни орган. Штавише он је првенствено био орган државне привредно-административне делатности, а само је по форми, по законској декларацији било правно лице. У суштини оно није било правно лице јер није имало потребне елементе, пре свега самосталну имовину. „Уговори“ предузећа су били само средство крајње реализације оперативног плана, инсолвентност предузећа није могла да постоји, у крајњој линији обавезе предузећа су се плаћале из државног буџета. Но како данас стоји ствар, шта је остало од административноправне или фивансископравне личности предузећа данас када је несумњиво да постоји грађанскоправна личност предузећа? Какав је однос између грађанскоправне и јавноправне личности предузећа? Све су то питања која не само у нашој теорији него и у нашој пракси траже одговоре.

6. — Најзад, да додирнемо само још једно питање. Да ли су државна привредна предузећа у Совјетском савезу правна лица? Нису из сличних разлога због којих ни код нас нису била у тзв. административној ери планирања. Иако совјетски законски прописи проглашују привредна предузећа за правна лица она то економски нису. А кад једна правна установа економски није оправдана, кад нема одговарајућу економску базу, узалуд се жели одржавати је пуким нормама. И док има писаца, као напр. Братус, који наглашују да је самостална имовина битан елемент код правних лица, али не подвлаче нужне консеквенце те тврдње, други писци, као Бенедиктов, занемарују тај елемент и прелазе у чисти конструкционизам, „логицирање“. Потпуно се напушта економска подлога,

потпуно се у стварности (ће и у цитатима) занемарује тврдња Маркса и Енгелса да је грађанско право надградња над робноновчаним односима. Насупрот томе, полазећи од бирократске претпоставке да законодавац све може, проглашује се и грађанско право, и правна личност предузећа, и право управљања („оперативно“ управљање) у пуне инструменте за остварење „државног“ плана и државних задатака. Из тога, онда, настаје много противречности које се никаквим нагомилавањем норми ни конструкција не могу решити. Зато ни Венедиктов у својој монографији *Државна социјалистичка својина* не наглашује *самосталну* имовину код правних лица него момент да је то „колектив радника и службеника на челу са одговарајућим руководиоцем“. Управо на овом питању видимо јасно нормативизам совјетског права.

Др. Андреја Гамс

ИЗБРАНИ СУДОВИ И НАШИ НОВИ ПРАВОСУДНИ ЗАКОНИ

По чл. 7 Закона о привредним судовима, за спорове из надлежности привредних судова не могу се оснивати нити уговарати избрани судови, осим ако законом није друкчије одређено. Данас нема закона који предвиђа могућност уговарања надлежности избраног суда за спорове из чл. 3 овог закона у којима су обе стране домаћа правна лица. Према томе, домаћа правна лица не могу између себе уопште уговарати надлежност избраног суда.

Што се тиче могућности уговарања надлежности избраног суда за спор између домаћег правног лица и страног физичког или правног лица, о њој је реч у чл. 3, ст.2, овог закона који предвиђа да привредни судови суде и привредне спорове између ових странака, ако није уговорена надлежност избраног суда. Пошто се могућност уговарања надлежности по овој одредби не ограничава на домаћи избрани суд, то значи да домаће правно лице може са странцем уговорити надлежност како домаћег тако и страног избраног суда (1). Као домаћи избрани суд долази у обзир, пре свега, спољнотрговинска арбитража која је, ако не по називу а оно по својој природи, несумњиво један избрани суд. Могућност уговарања надлежности спољнотрговинске арбитраже изрично је предвиђена одредбом чл. 111 Закона о привредним судовима. Може се поставити питање да ли се домаћем правном лицу по овом закону

(1) Овде се може поставити питање који би се избрани суд сматрао као инострани: да ли онај који није састављен од југословенских држављана или онај чија би се одлука имала сматрати као страна одлука. Ако би се усвојило ово друго схватање, онда опет има више могућности. Одлука се може сматрати страном: а) зато што је уговором о избраном суду искључена надлежност југословенског редовног суда, или б) зато што је донесена у иностранству, или в) зато што се по начелима међународног приватног права на уговор о избраном суду у датом случају примењује страном а не југословенско право, итд.